
UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND VECHIMEA ȘI ORIGINEA NUMELUI UNGHENI ÎN LUMINA DOCUMENTELOR SCRISE

Vasile Iucal

Odinioară așezare sătească din centrul Moldovei istorice, fără vreo importanță deosebită în istoria țării, Ungheniul nu a constituit un subiect de interes sporit pentru cercetătorii trecutului. Implicit, o asemenea situație s-a răsfrânt asupra studierii vechimii și originii numelui localității, iar atunci când a fost cazul, problema a fost abordată superficial, fapt ce ne face să credem că revenirea asupra investigării apariției și evoluției acestui toponim nu este lipsită de interes, de vreme ce discuții privind subiectul în cauză mai apar pe ici-colo.

O legendă populară, culeasă de folcloriști prin părțile locului cu ceva timp în urmă, spune despre începutul localității că pământul pe care este situat astăzi orașul Ungheni aparținea cândva unui oarecare boier Vasile Lupu din satul Unțești. Acesta, cică, ar fi avut o fiică frumoasă care într-o zi a fost furată de turci. Îndată a fost organizată o goană și, pe locul unde a fost eliberată, boierul a dispus să fie construit un han. În timpul săpării fundației, s-au descoperit copite de oaie, numite unghii, de unde și denumirea – „Hanul Unghiilor”. Cu timpul, locul din jurul cârciumii a devenit sat, iar numele său s-a transformat în Ungheni (Copoț 1977, 1; Junghietu, Furtună 1991, 323).

Deși narațiunea nu este lipsită de farmec, totuși trebuie să înțelegem că în cazul istoriei folclorului trebuie examinat cu destulă circumspecție și că sursa care este capabilă să contribuie la cunoașterea adevăratei realități este documentul de epocă scris.

S-a scris, cu alte ocazii, că teritoriul orașului actual a fost populat din timpuri străvechi (Bicbaev 2006, 52-58; Tentiuc, Levinschi 2008; Moroșan 1935, 196; Iucal 1994, 17). Prezența în abundență a apei, lunca Prutului cu pășuni întinse, câmpiile cu pământ fertil, vecinătatea imediată a codrilor, prezența unor importante căi de circulație, au făcut ca urmele vieții umane să existe aici cel puțin din epoca pietrei, mileniile IV-III î. Hr. Apoi, în epoca fierului, secolele XIV-XII î. Hr., viața omului a fost aici intensă, ca să nu mai vorbim de an-

tichitatea târzie, secolele III-IV d. Hr., semnalată pe teritoriul Ungheniului prin valoroase descoperiri arheologice. Cu mici întreruperi, spațiul respectiv apare bine populat la începutul evului mediu, astfel încât primele documente de epocă referitoare la habitatul regiunii relevă existența unui număr relativ numeros de sate (Lăzărescu 1948, 209).

Primele semne de locuire medievală în zonă apar odată cu atestarea documentară a Târgului Iași în lista rusă de orașe, întocmită între anii 1387-1392 (Giurescu 1997, 227; Caproșu, Zaharciuc 1999, 1). Puțin mai târziu, un document datat cu 5 octombrie 1437, indică existența a cel puțin șase sate pentru vecinătatea de răsărit a Ungheniului. Este vorba de așezările actuale Bumbăta, Rădenii Vechi, Bălănești etc. Satul Berești pe Prut, astăzi parte componentă a orașului Ungheni, apare menționat în anul 1443 (DIR A 1954, 26). Mai jos, pe Prut, în vecinătatea imediată a Ungheniului, era vadul domnesc Țuțora, menționat documentar în 1448 și care s-a dezvoltat ulterior într-o înfloritoare așezare urbană medievală (Caproșu, Zaharciuc 1999, 6). Pe aici trecea Marele Drum Comercial Moldovenesc, premisă bună pentru consolidarea numerică a habitatului uman în regiune.

În fine, un hrisov de la Ștefan cel Mare, din 14 octombrie 1490, consemnează pentru teritoriul orașului actual un grup de șapte sate, cu hotare vechi „pe unde au folosit de veac”, indiciu clar asupra originii lor străvechi (DRH A 1980, 156).

Cel dintâi document care atestă existența propriu-zisă a Ungheniului datează din 20 august 1462, fiind emis de cancelaria lui Ștefan cel Mare (DRH A 1976, 149).

Numele originar cu care apare înregistrat satul este *Unghiul*. Geografic, sursa îl situează „mai jos de Fâlfoe pe Jijia...”, cu două iezere care sunt între Prut și între Jijia”. Din punctul de vedere al realității geografice și istorice actuale, actul generează o ușoară confuzie, deoarece localizarea așezării se face pe partea dreaptă a Prutului, iar numele

cu care aceasta apare menționată, astăzi nu mai există, fapt din care rezultă problema identității Unghiului de la 1462 cu Ungheniul actual.

Că ambele toponime reprezintă una și aceeași localitate este un lucru neîndoielnic. Majoritatea cercetătorilor care au studiat documentul de la 20 august 1462, nu au niciun dubiu că „*Unghiul mai jos de Fâlfœ pe Jijia*” se află la originea actualelor așezări dublete pe Prut: Ungheni sat (România) și Ungheni oraș (Republica Moldova). Însăși prezența configurației geografice a terenului care a generat numele satului, unghiul perfect, format aici prin cotirea bruscă a râului, constituie o dovadă certă în favoarea unei asemenea aserțiuni. Lucrurile sunt limpezi și de o însemnare din secolul al XVIII-lea ce se conține pe versoul uricului amintit, urmată de altele două din secolul al XIX-lea, care arată că Unghiul din 20 august 1462 este „*satul Unghenii pe Prut*” (DRH A 1976, 149).

Istoricul Gh. Ghibănescu, cel dintâi care a publicat documentul respectiv în anul 1907, a localizat satul Unghiul în deplină cunoștință de cauză, cercetătorul informându-se, pe lângă manuscrisul propriu-zis, și din mărturia vie a deținătorului acestuia la momentul editării: Mihai Buznea, proprietarul Ungheniului la începutul secolului XX (Ghibănescu 1907, 383).

De aceeași părere a fost și istoricul Ioan Bogdan în 1913, când a publicat documentul lui Ștefan cel Mare în monumentală sa colecție de acte medievale moldovenești (Bogdan 1913, I, 53).

La rândul său, cercetătoarea Letiția Lăzărescu, în unul dintre primele studii consacrate populării județului Iași în epoca medievală, identifică Unghiul din documentul de la 1462 cu Unghenii actuali de pe ambele maluri ale Prutului (Lăzărescu 1948, 209).

O părere similară a exprimat și geograful ieșean A. Obreja, arătând că așezarea este veche, fiind atestată documentar în anul 1462 cu numele de Unghiul, originea căruia se află în configurația geografică a locului – un grind longitudinal din dreapta râului Prut (Obreja 1979, 239).

În linii mari, cei mai mulți dintre cercetătorii care s-au aplecat asupra problemei în cauză au păreri similare. Cu toate acestea, de-a lungul timpului, au existat și opinii care au tratat diferit subiectul în cauză. Una dintre ele este și părerea filo-

logului chișinăuian A. Eremia. Distinsul savant afirmă corect că Ungheni se trage din Unghiul la Prut și este un toponim de proveniență geografică (Eremia 1970, 57). Cu toate acestea, probabil fiind tributar realităților politice existente la vremea elaborării studiului său, A. Eremia trece cu vederea uricul lui Ștefan cel Mare de la 1462, care pesemne i se pare că vorbește despre un sat din dreapta Prutului și consideră că prima mențiune documentară a Ungheniului basarabean se află într-un suret din anul 1587, care amintește despre un sat Unghiul situat pe stânga bătrânului fluviu. În consecință, avem aici o viziune trunchiată asupra realității formării așezării.

Aceași greșală este comisă de cercetătorii D. Haidarlî (Haidarlî 1994, 91) și Vl. Nicu (Nicu 1991, 373). Ultimul în genere susține că numele Ungheniului actual nu are nimic comun cu Unghiul din anul 1462 și că la originea apariției acestuia s-a aflat vechea localitate Țuțora, motiv pentru care dă cu totul greșit anul primei mențiuni documentare a celei dintâi – 1454.

În fine, în același context discutabil privind identitatea Unghiului de la 1462 cu Unghenii actuali se plasează și versiunea, pe cât de interesantă, pe atât de fantezistă, enunțată de cercetătorul Z. Arbore la sfârșitul secolului al XIX-lea (Arbore 1898, 369-371).

Într-un amplu studiu consacrat originii Bugeacului (partea de sud a Moldovei dintre Prut și Nistru), savantul afirmă că tătarii, când au venit în partea de jos a Basarabiei, au numit-o „*Bugeac*”, ceea ce în toate dialectele turcești înseamnă „*Unghi*”.

„Dar de ce „*Unghi*” și ce împrejurare geografică impunătoare a trebuit să întâmpine tătarii după trecerea Nistrului la intrarea lor în Basarabia, ca să numească astfel regiunea în cauză?”, se întreabă Z. Arbore și el însuși răspunde: „*Cheile Bâcului*”: un lanț de înălțimi care taie Moldova dintre Prut și Nistru în două de la est la vest. Acestea prezintă o *fortificație* care merge pe linia râului Bâc, trece prin muntele Măgura și sfârșește în râul Prut, la Ungheni (nume ce derivă din cuvântul moldovenesc *unghiu*), formând un *unghi* perfect ce desparte Basarabia de nord de cea sudică. Înălțimile respective nu sunt o creație naturală, ci un zid construit de către bastarni prin secolul al IV-lea d. Hr., pentru a se apăra de năvălirea hunilor. Configurația acestui *Unghi*, neapărat a fost

observată de toate popoarele slave imediat ce treceau Nistrul și se așezau în Bugeac, numindu-l paleo-slavic „Onglou” sau „Ounglos”, adică „Ugol”, care în română înseamnă „Unghiu”, întocmai ca numele posterior tătaresc „Bugeac”.

Prin urmare, după Z. Arbore originea toponimului *Ungheni* se află în configurația geografică a terenului generată de confluența râului Prut cu presupusul zid bastarn din secolul al IV-lea, zis Cheile Bâcului. Altfel spus, sârguinciosul savant datorează apariția localității și a numelui său unor condiții geografice și istorice străine, valabile (lucru discutabil) formării Bugeacului, încadrând regiunii în cauză un teritoriu exagerat de mare și neadecvat constituirii Unghiului la Prut.

Care este, totuși, sorgintea și vechimea numelui Unghiul?

Urmărind structura toponimică a locurilor și localităților atestate documentar în secolele XIV-XV, observăm o prezență aproape tradițională a numelor de origine geografică. Locuri și sate botezate astfel în epoca medievală, au fost frecvente în Moldova istorică, unele fiind situate chiar în apropierea Ungheniului.

Un sat cu numele *Unghiu*, bunăoară, era amintit în anul 1398 pe râul Somuz, jud. Neamț. Altul exista la 1404 în ținutul Suceava. Un loc „*Unghiul strâmt pe Prut*” era atestat de un hrisov datat cu anul 1429. Se pare că era pe la Frăsinești. Și în apropierea satului Bumbăta exista un „*Unghi*”, în 1446 (DRH A, 1971, 7, 28, 35, 347). Niște sate ale mănăstirii Pobrata se învecinau, în 1500, cu „*Unghiul bălții pe Prut*” (Bogdan 1913, II, 177), iar în 1612 era atestat satul „*Unghiu*” prin părțile Hușilor (CDM 1957, 359). Se poate presupune că toponimele geografice sunt cele mai vechi, rădăcinile lor coborând până în societatea gentilică. Acestea au apărut atunci când capii de ginți nu se impuseră încă într-atât de mult, încât numele lor să fie atribuite așezărilor nou-întemeiate. De aceea, atunci când obștea teritorială s-a divizat pe sate, soluția la care s-a recurs a fost una firească: noua așezare a fost botezată cu numele uneia dintre cele mai pronunțate caracteristici geografice ale locului. Pentru Unghiul de la 1462 o asemenea caracteristică a fost meandrul format prin cotirea bruscă a Prutului.

Desigur, dacă e să ținem cont că în dreptul Ungheniului actual râul formează cel puțin două

coturi pe ambele părți, am putea crede că apariția localității ar fi fost posibilă pe oricare dintre maluri. Actul de la 1462 însă, cu toate micile sale neclarități, arată că așezarea și-a avut începutul pe partea de vest a bătrânului fluviu.

Cum a ajuns însă ca aceasta să se extindă pe malul de răsărit?

Potrivit opiniei istoricilor ieșeni C. Istrati și A. Macovei, evoluția respectivă a fost cauzată de oscilarea albiei Prutului (Istrati, Macovei 1991, 62). „Până a-și stabili albia actuală – susțin dânșii – Prutul și-a schimbat cursul de mai multe ori, pendulând când spre vest, când spre est (mărturiile stau urmele unor meandre ale vechilor albie, înșirate pe tot cuprinsul șesului, numite în popor Prutețe)”. Ei mai presupun că „în timpuri mai vechi Prutul a curs, pe porțiuni anumite, chiar prin râul Jijia”, lucru care a coincis întocmai cu formarea moșiei satului. Ca dovadă poate fi cercetarea atentă a hotarnicelor moșiei, din care se vede că hotarele vechii localități începeau din râul Jijia, înaintând spre răsărit. După o perioadă de anumită stabilitate însă, cursul Prutului a deviat spre est, stabilindu-se pe actuala albie, astfel tăind moșia Ungheniului în două, lucru care nu a afectat sub nici o formă unitatea și existența satului până în anul 1812, când Moldova a fost ruptă în două de Imperiul Rus.

Deși interesantă și, până într-un anumit punct logică, credibilitatea ipotezei în cauză este diminuată de faptul că autorii ei nu argumentează în niciun fel desfășurarea sa temporală. Apoi, dacă lucrurile ar fi stat așa, cu siguranță ar fi necesară identificarea unei alte împrejurări geografice decât cea actuală, care a dat numele localității, iar extinderea hotarului acesteia ar trebui s-o punem pe seama unor cataclisme naturale.

Fără îndoială, numeroasele meandre aflate astăzi în lunca Prutului, au putut constitui în trecut albia sa. Avem dubii însă în privința curgerii râului prin cursul actual al afluentului Jijia, fapt care nu se confirmă nici documentar și nici geografic. Tocmai de aceea, afirmațiile celor doi istorici ieșeni, după cum ei înșiși afirmă, nu rămân, decât presupuneri.

În ce ne privește, analizând minuțios documentele vechi și coroborându-le cu geografia locului, suntem în măsură să susținem că procesul extinderii localității pe stânga Prutului, așa cum o aflăm în

epoca medievală târzie, a decurs din motive sociale și economice.

Fapt e că pe parcursul secolelor XV-XVI în Moldova a crescut simțitor numărul natural al populației. În consecință, pentru o serie de așezări străvechi a devenit imposibil să asigure locuitorilor lor un trai decent în perimetrul hotarelor inițiale. De aceea, a apărut necesitatea firească de extindere a acestor limite. Ca urmare, o parte din locuitorii satului-mamă s-au așezat pe pământurile libere din vecinătate. Procesul în cauză, numit al „roirii”, a afectat și satul *Unghiul*, rezultatul fiind extinderea hotarului său pe malul opus al Prutului, râul neconstituind un obstacol natural întru menținerea unității teritoriale și toponimice a localității.

Cercetarea surselor de care dispunem ne face să încadrăm în timp cu destulă exactitate evoluția teritorială al localității: mijlocul secolului XV, sfârșitul secolului XVI, încheierea acesteia fiind semnalată prin cea de a doua mențiune documentară: suretul din anul 1587, în care se vorbește deja despre „satul Unghiul cu merii și pomăt peste Prut” (DIR A 1957, 343).

De procesul lărgirii teritoriului și, în mod firesc, de evoluția graiului, este legată și transformarea numelui original al localității, căci documentul de la 1587 este ultimul în care satul mai apare menționat cu numele *Unghiul*. Treptat, locuitorii săi, dar și vecinii, au adăugat apelativului *unghi* sufixul *-eni*, ultimul având funcția de formare deplină a toponimului în evoluție și a indica apartenența locală a trăitorilor săi: *Ungheni* de la *Unghi*,

precum *Văleni* de la *Vale*, *Munteni* de la *Munte*, *Câmpeni* de la *Câmp* etc.

Spre deosebire de evoluția teritorială, cea a numelui a durat o perioadă mai îndelungată. Sfârșitul acesteia s-a produs către mijlocul veacului al XVII-lea și este semnalată într-un document din 8 martie 1643, în care pentru prima oară localitatea apare menționată cu numele actual *Ungheni* (MEF 1986, 100). Două decenii mai târziu însă, în anul 1666, un act de judecată de la domnitorul Vasile Lupu vine să limpezească lucrurile în privința identității și evoluției toponimice a așezării, căci vorbind despre pădurea „satului Ungheni”, documentul o numește pădurea „din Unghiu”, fapt ce relevă că umbra vechiului nume al așezării mai dăinuia în graiul sătenilor pe la mijlocul veacului al XVII-lea, acesta fiind propriu unui teritoriu mai restrâns din perimetrul localității (MEF 1987, 171).

În fine, rezumând cele spuse mai sus, putem afirma că, potrivit surselor documentare medievale scrise, numele original al Ungheniului actual a fost, până către începutul secolului al XVII-lea, *Ughiu*, nume de sorginte geografică, provenit de la aspectul terenului pe care s-a format inițial localitatea. Toponimul face parte din pleiada numelor vechi de locuri și așezări umane, fiind unul răspândit la începutul feudalității moldovenești, iar evoluția sa ulterioară, din punct de vedere lingvistic, a fost determinată atât de transgresarea localității pe ambele maluri ale Prutului, cât și de schimbările survenite în graiul localnicilor în perioada secolelor XV-XVII.

Bibliografie

- Arbore 1898:** Z. Arbore, Basarabia în secolul XIX (București 1898).
- Bogdan 1913:** I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. I, 1457-1492 (București 1913).
- Bicbaev 2006:** V. Bicbaev, Cercetările arheologice de la Rezina și Movila Măgurii din anul 1995. Pyretus. Buletinul Muzeului de Istorie și Etnografie Ungheni 2, 2006, 52-58.
- Caproșu, Zaharciuc 1999:** I. Caproșu, P. Zaharciuc, Documente privitoare la istoria orașului Iași, vol. I (Iași 1999).
- CDM 1957:** Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Centrală a Statului, vol. I (București 1957).
- Copoț 1977:** Gh. Copoț, Ungheni (Chișinău 1977).
- DIR A 1954:** Documente privind istoria României, seria A, Moldova, veacul XIV-XV, vol. I (București 1954).
- DIR A 1957:** Documente privind istoria României, seria A, Moldova, veacul XVI, vol. III (București 1957).
- DRH A 1971:** Documenta Romaniae Historica, seria A, Moldova, vol. I (București 1971).
- DRH A 1976:** Documenta Romaniae Historica, seria A, Moldova, vol. II (București 1976).
- DRH A 1980:** Documenta Romaniae Historica, seria A, Moldova, vol. III (București 1980).
- Eremia 1970:** A. Eremia, Nume de locuri (Chișinău 1970).
- Ghibănescu 1907:** Gh. Ghibănescu, Surete și Izvoade, vol. II (Iași 1907).

- Giurescu 1997:** C.C. Giurescu, Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XIV-lea (București 1997).
- Haidarlî 1994:** D. Haidarlî, Materiale documentare în ajutor cercetătorilor istoriei satelor și orașelor din Moldova. Revistă de Istorie a Moldovei 3-4, anul V, 1994, 89-97.
- Istrati, Macovei 1991:** C. Istrati, A. Macovei, Vechi sate de pe valea Prutului Mijlociu. Revista de Istorie a Moldovei 2, 1991, 62-68.
- Iucal 1994:** V. Iucal, Unghenii – un sat așa cum a fost (1462-1812). Cugetul. Revistă de istorie și științe umaniste 1, 1994, 17-22.
- Iucal 2001:** V. Iucal, Considerații asupra populării văii Prutului Mijlociu în secolele XV-XVII. Pyretus. Buletinul Muzeului de Istorie și Etnografie Ungheni 1, 2001, 88-89.
- Iucal 2010:** V. Iucal, Un oraș dispărut – târgul medieval Țuțora. Revista de istorie a Moldovei 1, 2010, 217-228.
- Junghietu, Furtună 1991:** E. Junghietu, A. Furtună, Folclor păstoresc (Chișinău 1991).
- Lăzărescu 1948:** L. Lăzărescu, Numărul localităților vechi din județul Iași, constatate documentar între anii 1400-1504. Studii. Revistă de știință, filosofie, arte 1, 1948, 209-229.
- MEF 1986:** Moldova în epoca feudalismului, vol. IV (Chișinău 1986).
- MEF 1987:** Moldova în epoca feudalismului, vol. V (Chișinău 1987).
- Moroșan 1935:** N. Moroșan, O fibulă particulară germanică din epoca imperialo-romană găsită în Basarabia. Arhivele Basarabiei 1-4, 1935, 196-208.
- Nicu 1991:** Vl. Nicu, Localitățile Moldovei, vol. II (Chișinău 1991).
- Obreja 1979:** A. Obreja, Dicționarul geografic al județului Iași (Iași 1979).
- Tentiuc, Levinschi 2008:** I. Tentiuc, A. Levinschi, Raport asupra cercetărilor arheologice de la Țuțora (Chișinău 2008). Arhiva MIEU, nr. 1, 1-6.

Some considerations on the age and origin of name in light Ungheni written documents

Abstract

The author of this article sets out its views on the age and origin of the name Ungheni, a problem far less discussed by specialists. I reviewed a number of assumptions, opinions, expressed along the time, including the popular version of the origin of the toponym Ungheni. The conclusion reached, based on analysis of written medieval documents, the examination of existing geographical spot, seem to respond more or less accurate in this respect: Ungheni is a geographical name, derived from the aspect of the land which originally formed the city. The toponym is part of the old names, places and human settlements range, being spread at the beginning of the Moldovan feudalism and his subsequent linguistic evolution, was determined by the transgression of the village on both sides of the Prut, as well as by the changes in the local dialect during the XV-XVII centuries.

Некоторые соображения относительно возраста и происхождения названия Унгень в свете письменных документов

Резюме

Автор статьи излагает свою точку зрения в отношении древности и происхождения названия селения Унгень. Приводится ряд мнений и предположений, высказанных на протяжении многих лет разными исследователями. В результате анализа средневековых письменных источников касающихся данной проблемы, а также географических условий местности, на котором возникло селение, автор приходит к выводу, что Унгень это географическое название которое происходит от конфигурации рельефа, то есть угла (-*unghiul*), созданном резким поворотом реки Прут. Название древнее и было довольно распространено в молдавском феодальном государстве. Однако, под влиянием ряда социально-экономических причин, а также изменений произошедших в языке, на протяжении XV-XVII веков первоначальное название *Унгюл* изменилось в Унгень.

24.01.2011

Vasile Iucal, Muzeul de Istorie și Etnografie Ungheni, str. N. Bălcescu, 9, MD-3606 Ungheni, Republica Moldova, e-mail: pyretus@yandex.ru

